

KIBRIS ÜZERİNDE TÜRK YUNAN ÇATIŞMALARI

*Ali KRAL

**Emine ÇELEBİ

***Osman UYANIK

****Nuray Çevik TEKE

****Tamer YILMAZ

Atıf Bilgisi

Chicago: Ali Kral, Emine Çelebi, Osman Uyanık, Nuray Çevik Teke, Tamer Yılmaz, “Kıbrıs Üzerinde Türk Yunan Çatışmaları”, *International Journal of Eastern Mediterranean Studies*, Year: 1, (2023), Issue: 1, pp.45-61.

Apa: Kral, A., Çelebi, E., Uyanık, O., Çevik Teke, N., Yılmaz, T. (2023), “Kıbrıs Üzerinde Türk Yunan Çatışmaları”, *International Journal of Eastern Mediterranean Studies*, Year: 1, Issue: 1, pp.45-61.

Özet

Kıbrıs tarihin her devrinde Akdeniz’de çıkarları olan devletlerin ele geçirmek istedikleri ender stratejik adalardan biri olmuştur. Lüziyanlardan itibaren Kıbrıs’a yönelik taarruzlar hem İslam dünyasından ve hem de Avrupa’dan devamlı bir şekilde gelmiştir. Venedikliler adayı Lüziyan Prensesinden teslim aldıktan sonra da dış tehditlerden ziyade iç tehdit yani Katolik dünyasının Ortodoks dünyasına olan hakimiyeti ve ilk zulüm örneklerini burada verdikleri görülmüştür. Bu rekabet ve zulüm yılları Osmanlıların 1490’lı yıllarda adaya yaptıkları ilk sefer ile sona ermiş ve nihayetinde bir yüzyıl sonra da adaya kalıcı barış 1571’de gelmiştir. Adanın Türklerin eline geçmesinden itibaren, adadaki Ortodoks ahali gözlerini yeniden dışarıya dönmüş ve onları zulümlerden esirgeyen dostlarına karşı adayı yabancı güçlere peşkeş çekmek için hızlı bir çalışma dönemi başlatılmıştır. Bu çalışmalar birkaç başarısız girişimden sonra 1812 yılında Filiki Eteryanın kuruluşuyla fiili savaş yöntemlerine evrilmiştir. Ancak Osmanlı Devleti’nin adanın stratejik önemini kavramış olması sebebiyle sıkı emniyet tedbirleri alınınca adanın bir oldu bitti ile 1830’da kurulan Yunanistan’a bağlanmasını engellemiştir. Buna rağmen Yunan-Kıbrıs Piskopos işbirlikçilerinin çalışmaları 1911-1912 Limasol hadiselerinin ortaya çıkmasına ve Türklerin birkez daha adadan sürülmesi çalışmalarının ortaya çıkarılmasına sebep oldu.

Bu makalede Yunan-Ortodoks işbirlikçilerin İngiltere ile hareket ederek Kıbrıs’ın Türklerden alınıp Yunanistan’a nasıl bağlanacağına dair yaptıkları planların tarihsel süreci incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Türk, Rum, Yunanistan, İngiltere, İsyan

Abstract

Cyprus has been one of the rare strategic islands that states with interests in the Mediterranean wanted to seize in every period of history. Since the Lusignans, the attacks against Cyprus have come from both the Islamic world and Europe continuously. After the Venetians took over the island from the Lusignan Princess, it

* Müdür, Seyhan Şehit Gökhan Aygül İlkokulu, kabckiral@gmail.com, Orcid:0009-0009-9155-2102

** Müdür Yardımcısı, Seyhan Şehit Gökhan Aygül İlkokulu, ogretmen_01@windowslive.com, Orcid:0009-0002-4182-2740

*** Müdür Yardımcısı, Seyhan Şehit Gökhan Aygül İlkokulu, guyanik.07@gmail.com, Orcid: 0009-0003-6591-2318

**** Müdür, Kepez Nevin Ahmet Selçuk Anaokulu, nuraycevikteke@hotmail.com, Orcid: 0009-0005-6333-7895

**** Müdür, Cemalettin Tınaztepe Ortaokulu, tamer_kiliseml@hotmail.com, Orcid: 0009-0009-0335-2603

was seen that they gave the first examples of persecution and the domination of the Catholic world over the Orthodox world, rather than external threats. These years of rivalry and persecution ended with the first expedition of the Ottomans to the island in the 1490s, and finally, a century later, permanent peace came to the island in 1571. After the island was taken over by the Turks, the Orthodox people on the island turned their eyes to the outside again and a quick period of work was started in order to give the island to foreign powers against their friends who spared them from persecution. After a few unsuccessful attempts, these studies evolved into actual methods of warfare with the establishment of Filiki Eteryia in 1812. However, due to the fact that the Ottoman Empire understood the strategic importance of the island, when strict security measures were taken, it prevented the island from being connected to Greece, which was established in 1830 with a fait accompli. Despite this, the work of the Greek-Cypriot Bishop collaborators led to the emergence of the Limassol events of 1911-1912 and the efforts to expel the Turks from the island once again.

In this article, the historical process of the plans of Greek-Orthodox collaborators, acting with England, about how Cyprus will be taken from the Turks and connected to Greece will be examined.

Keywords: Cyprus, Turkish, Greek, Greece, England, Rebellion

Giriş

Kıbrıs'ın 1571 yılında Türkler tarafından fethi, adada Latinlerin sömürü ve köleliğe dayanan yönetimlerinden sonra, yeni bir huzur döneminin başlangıcı olmuştur. Fetihden sonra yaklaşık üç yüz yıllık bir süreyi kapsayan Türk dönemi, burada yaşayan kütelleri ve özellikle Ortodoks Rum cemaatini ada tarihinin hiçbir döneminde olmadığı kadar özerk bir duruma getirmiştir¹. Osmanlı fethi öncesinde Kıbrıs'ın nüfusu 197 bin kişi idi. Fetihden sonra, 1571 tarihli bir tahrir kaydından, adada 150.000'i çeşitli guruplardan meydana gelen topluluklar, 30.000'i askerler ve bunların aileleri olmak üzere toplam 180.000 kişinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihten sonra Kıbrıs'taki Türk nüfusu Anadolu'dan yapılan göçlerle desteklenmiştir. Bazı kaynaklar, adaya sürgünler ve doğrudan göçler sayesinde gönderilen nüfusun yaklaşık 5.720 hâne olduğunu belirtmektedir.

Bu nüfus, savaşlar ve felaketler sebebiyle büyük değişikliklere uğramıştır. Adada meydana gelen kıtlık ve zelzelelerden dolayı nüfusun zaman zaman 30 bin kişi civarına düştüğü ifade edilmektedir(1640). Kıbrıs'ın nüfusu hakkında verilen rakamlardan doğruya en yakın olanların 19. yüzyılda yapılan istatistiklerin olduğu söylenebilir. Bu istatistiklere göre adanın nüfusu hakkında yapılan tahminler şöyledir:

Sene	Türk	Rum	Diğer	Toplam
1881	45.458	137.631	3.084	186.173
1891	47.926	158.585	2775	209.286

¹ Türk fethinden önce Kıbrıs halkını, büyük çoğunluğunu Ortodoksların teşkil ettiği Rumlar ve adada küçük koloniler halinde yaşayan Maronitler, Ermeniler ve Yakübiler oluşturuyordu(M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhaanesi ve Türkiye*, İstanbul 1996, s. 66); Orta Çağ'da Kıbrıs'ta bulunan toplumlardan Maroniler 60 köye dağılmış 80 bin nüfustan meydana geliyorken, şimdi adanın kuzey batısında bu toplumlarda geriye 4 köy kalmıştır. Bu köyler Kormakitis, Asomatos, Aya Marina ve Karpasya'dır. Aynı şekilde adada yaşayan Ermeni nüfus ise sadece 3.500 kişidir. Bu günkü durum, bu toplulukların zaman içinde Rumlaştırıldıklarının veya adadan sürüldüğünün açık bir delilidir [C. Arif Alagöz, "Kıbrıs Tarihine Coğrafi Giriş", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi Türk Heyeti Tebliğleri* (14-19 Nisan 1969), Sayı: 2, Ankara 1971, s. 24-25].

1901	51.307	182.739	2.974	237.020
1911	46.428	214.480	3.056	263.964 ²

Kıbrıs'ın nüfusu 19. yüzyılda sürekli bir artış göstermiştir. Buna rağmen adada nüfus kesafetini ellerinde bulunduran Rumlar, zaman zaman Türk yönetiminden kurtulmanın yollarını aramaktan geri durmamışlardır. Bu girişimler, doğrudan Kıbrıs'ta oturan Rumlar tarafından değil, aynı dili konuşmak zorunda oldukları bir başka toplumun dinî lideri olan İstanbul Fener Patriği'nin atamış olduğu Metropolitler tarafından veya yerli ahalinin bağrında yaşayan fakat Kıbrıs'ı yabancı güçlere peşkeş çekmeyi adet haline getirmiş yöneticiler tarafından gerçekleştirilmiştir. Ada ahalisinin olaylara külliye katılmamış olması, bu girişimlerin kişisel çabalar olarak kalmasına sebep olduğu gibi, Türk yönetiminden duyulan hoşnutluğun bir çeşit ifadesi şeklinde de telakki edilebilir.

Kıbrıs'ı Türklerden kurtarma çabaları, fetih hareketinin hemen akabinde başlamış olup günümüze kadar devam etmiştir. Bundan sonra da devam edeceği anlaşılmaktadır. 1912 yılında sebepsiz olarak başlatılan Limasol³ hadisesi ve akabinde gelişen olaylar hep bu sürecin bir devamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kıbrıs'ta gelişen bu vakıaların asıl nedeni tarihin derinliklerinde saklıdır.

Kıbrıs'ı Türklerden geri almak için uygulamaya sokulan projelerin yeni olmadığını yukarıda belirtmiştik. Bu planların baş rol oyuncusu şüphesiz adanın Osmanlı Devleti tarafından feth edilmesiyle, Akdeniz'deki üstünlüklerini Türklere kaptırmış olan Venedik'tir. Fakat bu sıralar Fransızlar ile savaş halinde bulunan Savoy hanedanı hükümdarı da Akdeniz'e çıkmak ve kendi krallığını kurmak hülyasıyla yanıp tutuşmaktadır. Piskoposlar tarafından bu hanedana defaatle yapılan müracaatlar, adanın Akdeniz'de menfaat ümitleri olduğu kadar maksat bakımından kendilerine de fikri yakınlık duyan bir devlet tarafından kurtarılmasının istendiği anlaşılmaktadır.

Adanın Türklerden kurtarılması için Rum papazları tarafından bir plan hazırlandı. Bu plan iki aşamadan oluşuyordu. Plana göre evvela, **Rumlar tarafından adadaki ahalinin Türk yönetiminden şikayetçi olduğunu ve bu yönetimden kurtulmak istediklerini bildiren bir dilekçe hazırlanacak ve devrin Padişahı II. Selim'e gönderilecekti**⁴. Planın

²A. Fikret Alasya, *Kıbrıs Tarihi*, 1977, s. 132, 133.

³Bugün Limasol olarak bilinen bu tarihi kent arşiv belgelerinde Limason olarak geçmektedir. Limasol Osmanlı Tarihi'nde adada ilk fetih yeri olarak önem kazanmıştır (2 Temmuz 1570).

⁴Osmanlı Arşivi'nde yaptığımız sondajlar sırasında böyle bir başvurunun belgesine henüz rastlayamadık. Ancak Rumların bu nankörce tutumlarına rağmen Sultan, 1571 Ağustosunda Kıbrıs adasının tammamen feth edilmesinden sonra Beylerbeyi ve Defterdar'a gönderdiği bir hatt-ı hümayûnda özet olarak şunlardan bahsetmektedir. "...yerli ve fakir halk, harb icâbı mâddi ve mânevi zarara uğramış olup, bu yüzden ızdırab çekmektedir. Onlara adaletle, şefkatle muâmele ediniz. Rahatlık içinde yaşasın, iş ve güçlerine sahip olub kazançlarına baksınlar. Az zamanda kalkınarak refah ve sa'adete ermeleri için mahkemelerde, vergi alınmasında,

ikinci kısmında adanın dışında yaşayan Kıbrıslı Rumlar devreye girecekti. Kıbrıs asıllı bir Rum olan Evgenios Banakis, Paris'ten Savoy Dükü Karlo Emmanuel'e bir mektup gönderdi. Mektupta Türklere vergi ödemek koşulu ile adanın geri alınması isteniyordu. Akdenize çıkmak için bu müracaatın iyi bir vesile olacağını düşünen Dük I. Girillos Emmanuel, önce bazı teşebbüslerde bulundu fakat, bir netice alamadı. Bunun üzerine **Yunanlı Radion Don Frangisgou Akkidas'ı** Kıbrıslı Rumları ayaklandırması için adaya gönderdi. Akkidas Sicilya'nın Messina limanından 5 Kasım 1600 tarihinde ayrılarak önce İskenderiye Rum patriğine uğradı ve üstlendiği görev hakkında bilgi verdi. Sonra da Kudüs'e giderek oradaki Rum Patriğine Kıbrıs'ı kurtarma planlarını anlattı⁵. Kudüs Patriği aldığı haberden o kadar memnun olmuştu ki, planın hemen uygulanması için Savoy Dükü'ne ve Kıbrıs Başpiskoposuna verilmek üzere iki mektup yazarak Akkidas'a verdi. Akkidas Kıbrıs'a gitti ve mektubu Başpiskopos'a verdi. Başpiskopos'un mektubu okuduktan sonraki ruh halini "**Kıbrıs Tarihi**" adlı eserinde **Zannetos** şöyle anlatmaktadır:

"Başpiskopos, bu mektubu okuyunca fazla heyecanlanarak konuşamaz; dili, damağı adeta tutulur. Ata biner ve Akkidas'ın kendisini izlemesini ister. At üzerinde bir yerde durup mola bile vermeden ve hiç konuşmadan Limasol'a varırlar. Orada Başpiskopos'un yakın dostu Timoteu Botozi'nin evine giderler ve işte ancak burada konuşarak, Akkidas'dan bilgi alırlar. Akkidas, Başpiskopos ve ev sahibi Botozi, planı inceleyerek bir durum değerlendirmesi yaparlar. Savoy Dükünün o esnada Fransa ile olan savaşının sona ermek üzere olduğunun Akkidas tarafından açıklanması üzerine Başpiskopos, Savoy Dukalığının Kıbrıs'ı işgalinin kolay ve masrafsız olacağını ve işgalden sonra adadan elde edilecek 3 milyon altın gelir sayesinde çok kazançlı çıkılacağı görüşünü belirtir. **Başpiskopos ayrıca, adanın dört bir yanına dağılmış olan az sayıdaki Türklerin Rumlar tarafından katledilmesinin gerçekleşebileceğini söyler**"⁶.

Başpiskopos bu önerisini bir momerandum haline getirerek Akkidas'a verir. Akkidas da memorandumunu Limasol'da İtalyancaya çevirtir. 16 Ocak 1601'de Messina'ya gelen Akkidas 11 Nisanda Dük ile görüşür ve Kıbrıs'tan getirdiği belgeleri ve raporu sunar. 24 maddeyi içeren Memorandum, Zannetos'a göre Kıbrıs'ın yönetimi, mezhepler, vergi, arpalıklar,

---

velhasıl her türlü devlet işinde koruyunuz. Onlar bize, koruyucu Tanrı'nın bir emânetidir. Devlet'in şânına, onları korumak ve himâye etmek yaraşır. Her biri ırzından, canından, malından emin olarak gönül rahatlığı içinde yaşasın, iş ve güçlerine sahip olup, kazançlarına baksınlar" (Şahin, a.g.e., s. 67) demektedir. Buna rağmen yukarıdaki dilekçenin nasıl bir düşüncenin ürünü olduğu okurların taktirine bırakılacaktır.

⁵ Hıristiyan tarihinde Akritas Plâni olarak formüle edilmiş ve bugün de tatbik mevkiinde olan bu plan Savoy Dükü tarafından benimsenmemiştir [H. Fikret Alasya, "Türk Dünyasındaki Gelişmeler Işığında Tarihi Perspektiften Kıbrıs", *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu (K.K.T.C. Doğu Akdeniz Üniversitesi ve T.C. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlükleri Yayınları) Gazi Magusa 1991*, s. 64].

⁶ Ahmet C. Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)*, Lefkoşe 1994, s. 335.

savunma, seçim hakları, savaşçı yetiştirilmesi ve okul yapılması gibi istekler dışında; yerleşim yerleri, nüfus, kaç askerin çıkarılabileceği ve gelirler hakkında bilgiler içermektedir. Bu maddelerden bizim için en dikkate değer olanı, “Tüm pariciler kölelikten kurtarılacak ve Venedik dönemindeki gibi satılmaları ve hediye olarak verilmeleri önlenecek (madde: 20)” ifadesidir⁷. Bu tedbir doğrudan Türk yönetimi ile başlayan özgür yaşamın korunmasına yöneliktir. Oysa Venedik, adada kaldığı uzun yıllar halkı köle olarak satmış, sürgün etmiş ve asimile etmeye çalışmıştı⁸.

Kıbrıs'ta bir isyanın hazırlanmakta olduğunu haber alan Türkler, Larnaka'daki kaleyi onararak ada dışından gelecek saldırılara karşı koymaya hazırlanmaktaydı. Sonunda beklenen saldırı gerçekleşti. 1606 yılında Toskana, Napoli ve Melidis donanmaları Murat Reis komutasındaki Türk donanmasına saldırıp Kıbrıs önlerine kadar geldiler ve Baf ile Limasol arasındaki Gata Burnu yakınlarına asker çıkardılar. Fakat tutunamadılar. Benzeri saldırılar 1607 yılında Venedikliler tarafından da gerçekleştirildi.

Bir diğer teşebbüs de 1628 yılında Kıbrıs'lı Maksimilyan Tronchi tarafından Grand Dük İkinci Ferdinand'a yapılan bir öneri ile başlatıldı. Tronchi, Venedik Dükü İkinci Ferdinand'ı ziyaret ederek bir belge takdim etti. Belgede, adanın durumunu anlatmakta ve stratejik bilgiler verilmekteydi. Tronchi'nin planına göre, ilk saldırı Baf, Limasol ve Girne'ye yapılacak ve ardından da Larnaka'ya 6 veya 7 bin asker çıkarılacaktı. Lefkoşe'ye doğru ilerlenecek ve sonra da Magusa'ya saldırılacaktı. Ancak Ferdinand bu planı beğenmemiş olacak ki, her hangi bir harekette bulunmadı⁹.

Buna rağmen Kıbrıs'ı Türklerden kurtarma çabaları son bulmadı. 1632'de Makedonya'da Kozinitzi'deki Panaya Manastırı'nın keşişi olup, Kıbrıs Başpiskoposu'nun yeğeni Teokletos, 3 Temmuz 1632'de Savoy Dükü I. Viktor Amedeus'a bir mektup göndererek Kıbrıslıların “kurtarılmak için yardım beklediklerini” bildirmişti. Teokletos, Paris'ten yazdığı ikinci bir mektubunda, orada tanıştığı ve Kıbrıs'ı çok iyi bildiğini iddia ettiği Siur de Grandnon'dan aldığı bilgilerden faydalanarak Kıbrıs'a gönderilecek 20 gemi ve 25 bin asker ve bunlara adadan sağlanacak 10 bin kişilik destek sayesinde Türklerin adadan atılacağını belirtiyordu. Fakat bu başvuru da her hangi bir şekilde ciddiye alınmadı.

1668 yılında, yine bir maceraperest olan Pizza'lı Peter Senni tarafından Savoy Dükü'ne bir Memorandum sunuldu. Memorandum'da, adadaki Türk askeri hakkında bilgi verilmekte

---

⁷ Gazioğlu, *Aynı eser*, s. 337.

⁸ Müze müdürü olarak yıllarca Kıbrıs'ta bulunan Rupert Gunnis "Türklerin fethini, Venedik'in zulmü altında inleyen birçok Kıbrıs köylüleri sevinçle karşıladılar. Derebeylik çağının köleliği son buldu. Rum Kilisesi ihya edildi" şeklinde değerlendirir (Şahin, *Fener Patrikhanesi*, s. 66; ayrıca bkz. Alagöz, *Aynı makale*, s. 28).

⁹ *Aynı eser*, s.340.

olup, yapılacak bir çıkartma esnasında alınabilecek ganimetten bahsedilmekte ve bununla Dük'ün dikkati çekilmeye çalışılmaktaydı. Bu memorandum yine bir Kıbrıs Başpiskoposu tarafından bir aracı vasıtasıyla Savoy Dükü'ne gönderilmişti. Mektubu getiren Louis de Barrie, Kıbrıs'ta peynir ve balık tüccarlığı yapıyordu. 17 Temmuz 1670 yılında Turin'e varan Barrie Savoy Dükü tarafından kabul edildi fakat, bu müracaattan da bir netice alınamadı.

Kıbrıs'ın tarihi hakkında önemli tetkikler yapmış olan Sir George Hill'e göre Kıbrıs'ın Batılı prensler tarafından Türklerden geri alınması için yapılan girişimlerin sonuncusu 1668'de Louis de Barrie'nin Savoy Düküne yaptığı başvuru olmuştur. Hill bütün bu girişimlerin sonuçsuz kalmasıyla ilgili olarak şöyle demektedir:

“Küçük aralıklarla yüzyıl devam eden ve başarısız kalan bu girişimlere ön ayak olanlar hayal kırıklığına uğrayarak şu dersi öğrenmişlerdi: ‘Hürriyet için Franklara güvenilemez’. Piskoposların bu yıllarda, Babıâli tarafından adadaki Hıristiyan toplumun temsilcileri olarak tanınmaya başlanmasının ve vergi konularında reâyânın çıkarlarına ilgi gösterilmesinin herhalde bu çerçevede önemi vardır. Böylece, sık sık sonuçsuz ve başarısız kalan Batı Avrupa prenslerini yardımlarına gelmeye ve Kıbrıs'ı almaya teşvik girişimlerini sürdürmek yerine Babıâli ile direkt olarak temas kurmayı, adanın sıkıntılarını gidermek için daha umut verici bir hareket olarak gördüler”. Çok doğru bir tespitte bulunan Hill'e ilaveten şunu da belirtmekte yarar vardır. Savoy hanedanlarının, Rumlar tarafından yapılan bütün bu başvurulara rağmen, giriştikleri teşebbüslerin yine Rumların ilgisizliği yüzünden bertaraf olduğunu ve Akdeniz'e çıkmanın büyük fedakârlıklar gerektirdiğini anlamış olmaları, bundan sonraki müracaatlara da bu açıdan bakmalarını sağlamıştır.

19. yüzyıl Kıbrıslı Rumlar açısından ayrı bir öneme haizdir. Çünkü Kıbrıs Rum Ortodoks kilisesi, padişahın verdiği ferman ve beratlarla hak, yetki ve ayrıcalıklarını son derece arttıran Başpiskopos ve piskoposlar, 19. yüzyılda adanın gerçek yöneticileri haline gelmişlerdi.

Başpiskopos ve piskoposlar kadar, Rum asıllı Saray tercümanları da Kıbrıs'ın gerçek yöneticilerinden sayılmaya başlanmıştır. Türk valiler ve diğer yüksek düzeydeki yöneticiler, Rum Ortodoks Kilisesi liderleri ve Saray tercümanlarıyla yetkilerini paylaşmakta, özellikle vergilerin saptanıp toplanmasında onlara geniş haklar tanınmaktaydı. 1815'de Kıbrıs'a gelen İngiliz diplomat ve gezgini William Turner, Rum Başpiskoposu Kipriyanosla ilgili olarak, Başpiskoposun aslında adanın valisi sayıldığını, geçmişe dayalı ayrıcalıklarla çok güçlü ve önemli yetkileri olduğunu, hatta adadaki devlet hazinesinin de onun elinde bulunduğunu belirtmektedir.

Bu nedenle 19. yüzyılın ilk devrelerinde Kıbrıs'ta meydana gelen isyanlar doğrudan

Türkleri hedef almamıştır. Bu isyanlar Başpiskopos, piskoposlar ve Saray tercümanlarının kendilerine tanınan hak, yetki ve ayrıcalıkları aşırı derecede kötüye kullanarak hem Rum, hem de Türk toplumları üzerinde yarattıkları baskının, Valileri ve diğer yöneticileri adeta avuçları içine alan bir konuma yükselişlerinin sebep olduğu huzursuzluk ve gerginlikten kaynaklanmıştı. İsyancılar verilen ayrıcalıkların ve yetkilerin kısıtlanıp denetim altına alınması isteğini belirgin bir şekilde ortaya çıkarmıştır.

Bu sebeplerden kaynaklanan 1804 olayları, Saray Tercümanı Hacı Kornesios'un katline, yeni tercümanın Başpiskopos yerine Babiâli tarafından atanmasına ve bu çerçevede yetkilerinin kısıtlanmasına yol açmıştı. Hadise Rum Ortodoks Kilisesi'yle liderlerinin kendilerine tanınan ayrıcalıkları kötüye kullanmış olmalarından başka, vergilendirme ve vergilerin toplanması esnasında yaptığı haksızlıklardan dolayı Saray tercümanı Kornesios'a karşı olan tepkilerden kaynaklanmıştır.

Oysa 1821 hadiseleri, tamamen siyasî bir nitelik taşımaktadır. Başpiskopos Kiprianos Etniki Eteria'nın nüvesi olan Filiki Eteria adlı gizli örgütle işbirliği yaparak, Kıbrıs'ta da Yunanistan'daki gibi, Türk yönetimine karşı kapsamlı bir isyan hareketi başlatmak niyetindeydi¹⁰.

Kıbrıs'ta 42 yıl Başpiskoposluk yapmış olan yaşlı Hrisantos'un (Chrysanthos) yerine Başpiskopos olarak atanan Kiprianos¹¹, ilk icraatını zenginlerden büyük paralar sızdırmak ve fakirlere dağıtmak suretiyle gerçekleştirmiş oldu. Bu şekilde davranarak kilisenin halk üzerindeki etkisini artırdı. Filiki Eteria ile yakın ilişkiler kurması, ileride adanın Türklerden temizlenmesi amacıyla planlayacağı isyan hareketinin, ada dışından da desteklenmesini sağlamayı düşündüğünü göstermektedir. 1810 yılında Başpiskopos olan Kiprianos, Vali'den sonra adanın en yetkili kişisiydi. Onun Başpiskoposluğuyla, Kıbrıs Rum kilisesi Rumlar üzerinde etkili olduğu en güçlü dönemini yaşamıştır.

1821 Yunan isyanının başlamasının hemen akabinde Kıbrıs'a gönderilen Filiki Eteria havarileriyle yaptığı konuşma sırasında Kiprianos, Kıbrıs'ın Yunanistan'a uzak, fakat Türk topraklarına çok yakın olduğunu, bunun için Mora veya bir başka yerde başlatılacak olan bir isyana doğrudan destek olmasının mümkün olamayacağını, ancak moral desteği

---

¹⁰ Aynı eser, s.343.

¹¹ Kıbrıs'ta toplam 42 yıl Başpiskoposluk yapmış olan yaşlı Hrisantos'un (Chrysanthos) yerine Başpiskopos olarak atanan Kiprianos, Lefkoşa'nın varoşlarından Strovolo'da doğmuştur. Çocukluğunu Maşera manastırında geçirmiş olup, Vlahiaya yardım toplamak amacıyla giden Başpapazın yanında bulundu. Burada Başkeşiş Mihail Sutso'nun takdirini kazanarak Yunan okullarında eğitildi. 1802'de adaya dönerek Strovolo'daki Maşera Manastırı'nın yönetimine getirildi. Gözü daima Apostolos Varnavas'ın tahtında oldu. Sonunda önce Başpiskopos veznedarı, sonra da Başpiskopos olmayı başardı (Aynı eser, s. 345).

verebileceğini, aksi halde halkın büyük bir felaketle karşı karşıya kalacağını vurgulamıştı¹². Buna rağmen Filiki Eteria yandaşı olan Kiprianos'un kardeşinin oğlu, adaya gelerek Rum toplumunu isyana çağırarak bildirimler dağıtmaktan çekinmedi¹³.

Hadiseden haberdar olan Vali Küçük Mehmed Paşa, fesatçıların yakalanması için harekete geçti. Fakat bir netice alamadı. Bu sırada Melunda köyünden Dimitritos adlı bir Rum çobanın ele geçirilmesi her şeyi değiştirdi. Çobandan edinilen bilgiye göre, "Başpiskopos Kiprianos, adanın her tarafına bildirimler dağıtarak Rum ileri gelenlerini Lefkoşe'de yeni bir isyanın hazırlığı için toplantıya çağırıyordu. Kiprianos mektuplarında isyanın bir top atışı ile başlayacağını ve bundan sonra Kıbrıs'taki Türkleri öldürmek üzere harekete geçileceğini bildiriyordu"¹⁴.

Şüpheli görülerek yakalanan Hacı Petros Boskos adındaki bir başka Rumun üzerinden, Filiki Eteria'nın bir deri çanta içinde Başpiskopos Kiprianos'a gönderdiği mektupların çıkması, olayın gerçek yüzünü ortaya çıkardı. Mektuplarda şifreli ifadeler kullanılarak Yunan isyanının yakında başlayacağını; bunun için Kiprianos'dan yardım beklendiği bildirilmekte ve adadaki Rumların buna iştirak etmesi isteniyordu. Türk yönetimine karşı Yunan isyanı 25 Mart 1821 de başladığında Etniki Eteria'nın Moldavya ve Mora'daki hareketi başarısızlıkla sonuçlandı. Bunun üzerine Padişah İstanbul ve diğer Osmanlı eyaletlerinde silahların toplanması ve gerekli tedbirlerin alınması için bir ferman yayınladı. Ferman Kıbrıs Valisi Küçük Mehmed Paşa'ya da gönderildi. Vali titiz bir çalışma ile emri uygulamaya soktu.

Kiprianos olayın ortaya çıkmasıyla Türkleri Kıbrıs'tan temizleme planını bir süre rafa kaldırması gerektiğini anlamış olacak ki, Valinin emri yayınlaması üzerine 22 Nisan 1821'de tüm ada Rumlarına hitaben bir bildiri hazırladı. Bildiride emre itaat edilmesinin Rumların yararına olacağını ve istenmeyen hadiselerin ancak bu yolla önlenmesinin mümkün olacağı ifade ediliyordu. Fakat valinin bütün çabalarına rağmen halkın silahtan arındırılması mümkün olmadı. Bütün iyi niyet çabaları bir tarafa, adaya dışardan gelen isyancılar halkın heyecanını artırıyor ve emre itaat etmelerini geciktiriyordu. Küçük Mehmed Paşa durumun ciddiyeti karşısında adanın ileri gelen ağalarını ve yöneticilerini çağırarak alınacak önlemleri saptamaya çalıştı. Gizli olarak yapılan toplantıdan çıkan görüş, ileri gelen 3 Rum liderinin asılması yönünde idi. Fakat ortada Valinin danışmanı Fransız Konsolosluğu tercümanı ve aslen Siroz'lu olan Corç Lapiyer'in hazırladığı Başpiskopos ile 3 piskoposun başka toplam 486 kişinin idamını isteyen başka bir liste daha vardı. Toplantıya katılan ağaların ve Avrupa

¹²Kıbrıs Türkiye sahillerinden 70 km, Suriye'den 10 km, Mısır'dan 400 km ve Yunanistan'dan 800 km uzakta bulunmaktadır[Cevat Gürsoy, "Coğrafya Bakımından KIBRIS ve TÜRKİYE", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi Türk Heyeti Tebliğleri* (14-19 Nisan 1969), Sayı: 2, Ankara 1971, s.42].

¹³ Aynı eser, s. 347.

¹⁴ Aynı eser, s. 348.

devletleri konsoloslarının oylarını kişisel çıkarlarından dolayı bu liste yönünde kullandıkları ileri sürülmektedir.

Vali bu listeye karşı direnmeye çalıştı. Durumdan son bir kez merkezi haberdar etti. Belki vaziyette bir değişiklik olur umuduyla adanın her yanında okunmak üzere yeni bir bildiri yayınladı. Bildiride Hristiyan reâyânın silahlarını teslim etmelerini, silahını teslim edenin emniyette olacağını bildiriyordu. Ayrıca bu emre itaat eden Hristiyanlara kötü davrananlar kim olursa olsun bunların ağır bir şekilde cezalandırılacağı ifade ediliyordu. Nitekim karışıklıklardan faydalanarak adadaki Rumlara kötü davranan pek çok Türk, Vali tarafından şiddetle cezalandırıldı.

Bu sırada Vali listede adı olanları Lefkoşe'ye davet etti ve gelenlerin bir kısmından sadakat sözü almayı başardı. Geri kalanı ise kaçmayı tercih etti. 4 Temmuz 1821 tarihinde listede adı geçenler yakalanarak Lefkoşe'ye getirildi. İstanbul'dan gelen emir Avrupalı konsolosların da hazır bulunduğu bir mekânda adanın bütün ileri gelenlerine okundu. Hiçbir tepki gelmeyince de infaz gerçekleştirildi¹⁵. İdam edilenlerin mallarına el konuldu ve açık artırma ile satıldı. Malların taleplileri öncelikle Avrupalı konsoloslar oldu. Bir kaç parça almayı başarabilen bazı Türk ailelerin bu malları sonradan idam olanların ailelerine dağıttıklarını Larnaka'daki Fransız Konsolosu Mechain, 5 Eylül 1821 tarihinde Amiral Halgen'a gönderdiği mektupta ifade etmektedir¹⁶.

Bütün bu hadiseler Kıbrıs'ın dış güçler tarafından çeşitli vesilelerle nasıl karıştırıldığını ve sonradan önüne geçilemeyecek pek çok olaya nasıl sebebiyet verdiğinin açık birer göstergesidir. Ancak adadaki Rum cemaati tüm bu felaketlerden hiçbir ders almamış olacak ki, benzeri faaliyetlere başvurmaktan geri kalmamıştır.

19. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde İngiltere'nin, Rusya ve diğer Avrupa devletleri karşısında sürdürdüğü Osmanlı Devleti taraftarlığı politikası değişmiştir. Bu politik değişikliğe özellikle Mısır'ın İngiltere'nin eline geçmesinin büyük rolü olmuştur. Fakat İngiltere'nin Osmanlı Devleti için geliştirdiği yeni politikadan Osmanlı devlet adamları bîhaberdirdir. İngiltere gelecekte çıkması muhtemel bir Osmanlı-Rus harbinin neticesini önceden kestirebilmekteydi. Bu nedenle özellikle Hindistan yolunu garanti altına almak için Akdeniz'de kullanışlı bir üs aramaktadır. Bu üs Akdeniz'in doğusunu ve Kuzey Afrika kıyılarını mükemmel bir şekilde kontrol altında tutan Kıbrıs adasından başka bir yer olamazdı. Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısındaki çekingenliğini ve aczini yakından takip eden İngiltere, Ruslara karşı verecekleri desteğin karşılığında Bâb-ı âlî'ye, Kıbrıs'ın kendilerine üs

---

¹⁵ Başpiskopos Kyprianeu idam edilmiştir (Alasya, *Aynı makale*, s. 65).

¹⁶ *Aynı eser*, s. 359.

olarak verilmesini teklîf etmişlerdi.

1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nin getirdiği zor koşullar son bir defa daha Osmanlı-İngiliz yakınlaşmasını sağladı. Osmanlı Devleti İngiltere ile Rusya karşısında bir ittifak imzalamak zorunda kaldı. Anlaşmanın maddelerinden biri, Rusya Devleti Batum Ardahan ve Kars'ı veya Osmanlı Devleti şehirlerinden birini elinde tutar ya da ileride yeni bir yeri zapt ederse İngiltere Osmanlı Devletini silahla müdafaa edecekti¹⁷. Aynı anlaşmaya göre eğer ada İngiltere'ye üs olarak tahsis edilirse, Osmanlı Devleti'nin ada üzerindeki hükümler hakları korunacaktı¹⁸. Bu muahede bir kira sözleşmesi olduğundan İngilizlerin adayı terk etmesi halinde ada uluslararası hukuk kurallarının bir gereği olarak doğrudan Osmanlı Devleti'ne devredilecekti¹⁹. Bu konu Berlin Antlaşması'nın bir başka maddesinde "Rusya Devleti Kars veya Ermenistan'da daha önce zapt ettiği yerleri geri verdiği takdirde İngiltere de Kıbrıs'ı tahliye edecektir"²⁰ şeklinde yer almıştı. Ancak 1882 yılından itibaren gerçek yüzünü göstermeye başlayan İngiltere, Osmanlı devletinin bütün ısrarlarına rağmen adadan çıkmamakta direndi. Osmanlı Devleti de bu durumu Birinci Dünya Savaşı'na kadar kabullenmek zorunda kaldı. Bu anlaşma aslında bir kira sözleşmesiydi. İngilizler adayı Osmanlı Devletine ödeyecekleri bir bedel karşılığında üs olarak kiralıyorlardı. Buna göre İngiliz Başbakanı Benjamin Disraeli, Hariciye Nazırı ve Sadrazam Saffet Paşa tarafından 4 Eylül 1878'de imzalanan antlaşmanın 3. maddesi gereğince adanın fazla geliri olan 87.986 Sterling Bâb-ı Âlî'ye verilecekti. Fakat bu paradan hiç bir şey verilmediği gibi, diğer gelirlerle yaklaşık 92 bin Sterling Osmanlı Borçlarına karşılık kesilmiştir²¹.

Kıbrıs'ın İngiltere'ye geçici olarak terki karşılığında Ayastefanos Antlaşması'nın tadil edileceğine, Ruslara karşı ittifak yapılacağına ve Rus tehdidi karşısında Kıbrıs'ın İngiltere'ye terk edilmesinin pek önemli olmadığına Sadık Paşa tarafından inandırılan II. Abdülhamit, İngiliz elçisi Layard'ın tazyiki karşısında meseleyi Bakanlar Kurulu'na getirdi. Ancak İngilizler buna engel olmaya çalıştılar. Konu Bakanlar Kurulu'nda görüşüldü. Bunun üzerine

---

¹⁷ H. Fikret Alasya, *Tarihte Kıbrıs*, Ankara 1988, s. 126 (Madde 1).

¹⁸ Kıbrıs muahedesini hakkında alınan kararları izah etmektedir (BOA, *KIBRIS*, nr. 3/69, 2 Nisan 1911).

¹⁹ Berlin kongresinde İngilizler kendi çıkarlarına aykırı gördükleri bazı maddeleri değiştirdiler ve antlaşmaya ek bir sözleşme ilave ettiler. Buna göre Ruslar Kars, Ardahan ve Batum'dan çıktıkları takdirde İngiltere de Kıbrıs'tan çıkmayı taahhüd ediyordu. Ancak I. Dünya savaşında Rusya Doğu Anadolu'yu boşaltmasına rağmen, İngiltere anlaşmaları ihlâl ederek Kıbrıs'ı ilhâk etmekten çekinmemiştir [Cevdet Küçük, "Ortadoğu'da Büyük Devletlerin Nüfuz Mücadeleleri ve Ermeniler", *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu* (K.K.T.C. Doğu Akdeniz Üniversitesi ve T.C. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlükleri Yayınları), Gazi Magusa 1991, s. 83].

²⁰ Alasya, *a.g.e.*, s. 127 (Madde 6); ayrıca bkz. Kâzım Gültepe, "Yavru Vatan Kıbrıs'ın Hatırlattıkları", *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı 409, Ankara (Mayıs)1997, s. 257.

²¹ Kıbrıs'tan elde edilen gelirler arasında 4.166.220 okka tuz parası, ile 5.000 Sterling arazi geliri ile fenerler idaresinden elde edilecek 113 sterling 11 şilin 3 kuruş olup tamamı 92 bin küsur Sterling'dir (Alasya, *a.g.e.*, s. 129-130).

İngilizler yeni bir şart ileri sürmek istediler. Bu davranış Abdülhamit'i iyice şüphelendirdi. Padişah olayları daha yakından takip etmeye başladı. Layard yeni şart ile Osmanlı ülkelerinde ıslahat meselesini gündeme getiriyordu. Bakanlar kurulu bu yeni şartı red edince Sadık Paşa istifa etti. Abdülhamit bundan istifade ederek antlaşmayı incelemek fırsatı buldu. Padişah anlaşmanın Layard'ın ve Sadık Paşa'nın iddia ettiği gibi, Osmanlı Devleti'nin lehine değil, tam aksine aleyhine olduğunu anlamıştı. Artık anlaşma yapılması mümkün değildi. Antlaşmanın ret edilmesi İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında yeni bir krizin başlaması demektir. Bu arada Rus ordusunun ilerlemesinin durdurulamamış olması Padişahın özel bir ibare ile anlaşmayı kabul etmesine neden oldu. Bu ibare "Hukuku Şahaneme asla halel gelmemek şartıyla muahede-nâme'yi tasdik ederim." şartını içeriyordu.

12 Temmuz 1878 tarihinde saat 17.00'de Lefkoşe'ye ayak basan İngiliz komutanı Osmanlı valisi Sami Paşa'dan Kıbrıs yönetimini devir aldı. Böylece 308 yıldır adada hüküm süren Türk yönetimi sona erdi. Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını sağlayacak her vesileyi meşru sayan Başpiskopos Sofronios, İngiliz komutanı Sir Garnet Wolseley'e hitaben Larnaka'da yaptığı konuşmada "Biz adanın idaresinin değişmesini kabul ediyoruz. Çünkü İyon-Yunan Adalarının olduğu gibi, Kıbrıs'ın da millî bakımdan bağlı bulunduğu Yunanistan'a ilhakına İngiliz Hükümetinin yardım edeceğine inanıyoruz" demekteydi. Bu dilek aslında yüzyıllardan beri süregelen projelerin devamından başka birşey değildi.

Benzeri planlar Akdeniz'i egemenliklerine almaya çalışan İngilizler tarafından da yapılmaktaydı. 19. yüzyılın ikinci yarısı İngilizlerin, Osmanlı Devleti'nin yerini alabilecek fakat, kendilerinin bir uydusu gibi çalışacak, geniş topraklara sahip bir Yunan Devleti kurmak düşüncelerinin en yoğun dile getirildiği dönemdir. İngilizler bu gayretlerini Osmanlılar ile Yunanlılar arasında cereyan eden çeşitli savaşlarda, yenilgiye uğramış olan Yunanlılar lehinde kararlar alınmasını sağlayarak göstermişlerdir. İngilizlerin bu tarafgirliği, Yunanlıların ve Kıbrıslı Rumların bir gün Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakında İngilizlerin kendilerini destekleyeceklerini umut etmelerine sebep olmuştur.

Yirminci yüzyılın başlarında İngilizlerin adayı boşaltacağı şayiaları ortalıkta dolaşmaya başlayınca Kıbrıs adasında yaşayan ahaliyi tatlı bir heyecan sarmaya başladı. Ancak bu heyecan özellikle Rumlar tarafından bir başka türlü değerlendiriliyor, Girit adası gibi Kıbrıs'ın da Yunanistan'a ilhakı isteniyordu. Tabiki bu istek doğrudan onlardan gelmiyordu. İsteğin asıl kaynağı kendilerini dünyada Rumca konuşan tüm toplulukların hamisi sayan Yunanistan'dan geliyordu. Hatta Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı maksadıyla Kıbrıslı Rumlardan gönüllü taburları dahi oluşturulmuştu. Adaya gelen Yunan vatandaşları Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını gerçekleştirmek için her türlü teşebbüs ve fedakârlığı yapmaktan kaçınmıyorlardı. Bu teşebbüslerden biri Yunanlı Nikolagos Kadanala tarafından gerçekleştirilmiştir. Nikolagos

adadaki köyleri dolaşarak nutuklar atıyor, hükümet ve padişah hakkında ağza alınmayacak sözler sarf ediyordu. Hatta Magosa'da Osmanlı istihkâmlarına saldırarak gönderden Türk bayrağını indirmişti. Hadiseyi yakından takip eden Kıbrıs kadısı, adadaki mahalli komiseri durumdan haberdar etti. Mahalli hükümet meseleyi kulak arkası etti²². İngilizlerin bu tutumu, adadaki Rumların cesaretini artırdı. Yunanistan'ın ve Kıbrıs Başpiskoposu'nun adanın Yunanistan'a ilhakı hakkındaki mesnetsiz beyanatları Rum ahalinin heyecanlanarak çevresine saldırmasına, Türkleri tahkir etmesine ve hadiseler çıkarmasına neden oldu. Diğer taraftan Rum matbuatında Yunanistan'a ilhak ve Türklerin adadan kovulmasına dair planlar yapılıyor, gazetelerde adanın Türklerden neden alınması gerektiğine dair, Rum halkı cesaretlendirmek maksadıyla gerçeğe alakası olmayan bir takım makaleler yayınlanıyordu. Bu propaganda yüklü makalelerden bir tanesi Lefkoşe'de neşredilen **Kiper Pakos Filaksi** adlı gazetenin 25 Mart 1911 tarihli nüshasında yayınlanmıştı. Gazete Kıbrıs'ın nihayet Türk hâkimiyetinden kurtulduğunu, ancak Umûmi Meclis'in hâlâ Türk azalardan kurtulamadığını; Türk azaların bu mecliste bulunma liyakatini taşımadıklarını, Rum ve Türkler için aynı derecede faydalar getirecek siyasî ve iktisadî bazı tekliflerde²³ bulunan Rum azaların Türkler tarafından engellendiğini, bu azaların Türk anasına mensup olduklarını iddia etmekte olduklarını ancak şimdi İngiliz korumasına muhtaç kaldıkları ifade edilmekteydi. Buna ilaveten "İngilizlerin, 1896'da İstanbul'da ve bütün Osmanlı memleketlerinde Ermenilerin katledildiklerini unutmuş olsa da, Adana ve çevresinde katledilen Ermenilerin bağrıışmalarının hâlâ kulaklarda olduğunu, Ermenilere ait olup denize atılan cesetlerin Kıbrıs sahillerine kadar geldiğini ve bu cesetlerin görüntüsünün gözlerinin önünden gitmediği"ne dair biraz hayal biraz gerçek fakat mübalağalı bir anlatımla Adana Ermeni isyanları sırasında meydana gelmiş bir hadiseyi çarpıtarak nakletmektedir²⁴. Gazete tarihe mal olmuş bir başka hadiseyi gayri ciddi bir niyet

²² BOA, *KIBRIS*, nr. 1-D/1-22, lef 17. (6 Ramazan 1328/10 Eylül 1910) ve 11 Ağustos 1912.

²³ Kıbrıs valisi, Kıbrıs Kavanin Meclisi'nin gayriresmi Rum azalarının istifalarını ve bu istifaların sebebini belirten 18 Nisan 1912 tarihli bir dilekçeyi Müstemlekât Nezareti'ne göndermişti. Bu dilekçe Ceride-i Resmîye Gazetesi'nin İngilizce nüshasında yayınlanmıştı. 10 Mayıs 1912 tarihli Seyf Gazetesi'de bu nüshanın tercümesini yayınlamıştır. Bu dilekçede Rum azaların durumu, haberleşme ve Bâb-ı âlî'ye ödenmekte olan vergiler ve Müslümanlar ile Gayrimüslimler arasındaki nüfus nisbetleri üzerinde durulmuştur. Bu iki hususta L. Hartot yayınladığı beyânnâmesinde; Adanın en son nüfus cedvellerinde her ne kadar Hristiyan ahalinin Müslüman ahaliye olan nisbeti 1881'dekinden fazla ise de meclisin Ada Vilayet Teşkilatı'nda yeni bir değişiklik yapmasını gerektirecek bir fazlalığın olmadığı belirtilmektedir. İkinci mesele vergi hususundadır. Meclis'in gayri resmi Rum azası adadan elde edilen verginin fazlasının Kıbrıs'ta sarf edilmesini istemekteydi. Bu hususta İngiliz idaresi, "...adada kıtlık veya yoksulluk meydana gelmesi durumunda zayıtı karşılamak için hazineye bir ihtiyat akçasının bulundurulmasının doğru olacağını, bunun için oluşturulacak sandıkta toplanacak meblağın mutlaka ada ve ada menfaatına harcanacağını ve fazla gelirin bundan evvel de başka bir yere harcanmasının söz konusu olmamıştır" denilmektedir [*Seyf Gazetesi*, Sene 1, nr. 16, (1 Receb 1330/17 Mayıs 1912)].

²⁴ **Kiper Pakos Filaksi** adlı gazetenin hatırlattığı bu hadise hakkında geniş bilgi için bkz. Seda Bayındır, *Adana Ermeni İsyanı (1909)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1997, s. 71-74; Bayram Kodaman, "Üç Ermeni Şarkısı ve Ermenilerin Türklere Bakışı (1891-1990)", *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu* (K.K.T.C. Doğu Akdeniz Üniversitesi ve T.C. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlükleri Yayınları), Gazi Magusa 1991, s. 116].

ve şekilde hatırlatmakla kalmıyor, Türklerin nasıl dizginleneceğini “Türlere gelince bunlar serbest bırakılırsa şikârını parçalayan ve yalnız demir kafeslere habs edildikleri vakit şerleri def’ edilen hayvanat-ı vahşiyeye benzerler. Temürlenk pek honriz olan Sultan Bayezid’i demir kafese habs ederek, müşarunileyhin hakimi bulunduğu anasının ancak bu suretle fenalık yapmaktan men’ olunabileceğini telmîh eylemiştir. Bizim de bu kabil insanlarla vatandaş olmaklığımız talihimiz iktizâsındandır. Biz yalnız haksız bir hıristiyan işgali aleyhinde değil, belki Türklerin de sû-i harekât ve i’tirazâtı aleyhinde bulunmak mecburiyetindeyiz” ifadeleriyle anlatarak okurlarına doğrudan hedef gösterici bilgiler vermektedir. Bütün bu çirkin ifadeleri yeterli bulmayan makale Türklerin Kıbrıs’ı nasıl bir vatan anlayışıyla yönettikleri hakkında iğrenç olduğu kadar düşündürücü olan şu ifadeleri kullanmıştır: “Türkler hiç bir vakit vatana mâlik olmadıkları cihetle bu memlekete vatan nazarıyla değil belki ellerinden kaçırmış oldukları ve reyanın terlerinden ve kanlarından istifade etmek için tekrar ele geçirmek istedikleri bir şikâr nazarıyla bakmaktadırlar” (25 Mart 1911)²⁵. Bu tür beyanların verildiği günlerde, Rumlar tarafından Kıbrıs Türklerini adadan kovmak için yeni senaryolar üretildiği hakkında fısıltılar etrafta dolaşmaya başlamıştı. Kıbrıs kadılığının verdiği bilgilere göre, yine bir paskalya yortusunun yaklaştığı bu günlerde Hıristiyanların Türk ahaliye saldıracağından bahsedilmekteydi. Bu fısıltıyı çıkaranlar, Türlere silahlanmaları için teşviklerde bulunmuş ve bu güne hazırlıklı olmalarını bildiren bazı ilanları sokaklara asmıştı. Aynı fesatçılar Paskalya gecesini Türklerin kiliseye saldıracaklarına dair bir şayiayı da Rumlar arasında yaymakta gecikmemişlerdi. Cereyan eden bu hadiselerden haberdar olan mahalli hükûmet, gerekli tedbirleri alarak Paskalya gecesini Rumların Türk mahallelerinden geçmesine ve gösteri yapmasına izin vermedi. Ancak Başpiskoposun bir Yunan zabıtini arabasına alarak Rum mahallelerinde dolaştırdığı haber alınmıştır²⁶. Bu haber üzerine Sadrazam, Paskalya gecesini Rumların Türk mahallelerinde yapacakları gösteri ve kışkırtıcı faaliyetlere karşı gerekli tedbirlerin alınması için adadaki İngiliz mahalli hükûmetine başvurdu. Mahalli hükûmet gerekli tedbirleri alarak gösteri yapılmasına müsaade etmedi. Sadrazam alınan tedbirlerden duyulan memnuniyeti, İngiltere dışişlerine bildirdi. Londra sefaretini de Osmanlı hükûmetine, Kıbrıs’taki Türklerin hukukunun ve dinî hislerinin rencide edilmesine asla fırsat verilmeyeceğine dair teminat verdi (5 Haziran 1912)²⁷. Bu hadisenin üzerinden beş ay kadar bir zaman geçmemişti ki, Kıbrıs Başpiskoposu Kirilos, Lefkoşe Belediye Reisi İlyasidi ve bazı Rumlardan oluşturulan bir heyet, Başkomiserin muvafakatinde Mısır’a giderek Mısır’daki İngiliz hükûmetini temsil eden müsteşardan adanın Yunanistan’a terk edilmesini

²⁵BOA, *KIBRIS*, nr. 1-D/1-22, 25 Mart 1911, Kiper Pakos Filaksi adlı gazetenin “Kuvve-i Teşri’iyyede Türklerin Hal ve Mevki’i” adlı bendin tercümesidir.

²⁶BOA, *KIBRIS*, nr. 3/49, lef 1, (22 Rebi’ül-ahir 1330/10 Nisan 1912) ve 10 Nisan 1912.

²⁷BOA, *KIBRIS*, 3/56, 19 Cemâziye'l-ahir 1330(5 Haziran 1912) ve 5 Haziran 1912.

istedi. Bunun üzerine müsteşar durumu bir telgrafla Müstemlekât nezaretine bildirdi. Müsteşar ayrıca Başpiskopos'un takdim ettiği yirmi sekiz kişi tarafında imzalanmış bir dilekçeyi de Londra'ya postaladı. Başpiskoposun muhtemel amacı, bu dilekçeyi sulh görüşmeleri yapılırken Rum ahali adına Avrupa Konferansı'nda okutmak ve böylece Kıbrıs meselesini uluslararası platforma taşıyarak Türkleri telaşa düşürmekti (14 Kasım 1912)²⁸. Bu arada Kıbrıs'ın Keytom Metropolit, Limasollu Suzo adındaki birini Kıbrıs Rum ahali adına Yunan Başbakanı Venizelos'a göndererek, Venizelos'tan Avrupa Konferansı'nda Kıbrıs'ın Yunanistan'a terkinin ve ilhakını talep etmesini istemiştir²⁹. Metropolitin tutumu Kıbrıs kadısı tarafından Osmanlı hükûmetine bildirildi. Ancak Bâbıâlfî, gerçekleşmiş olsa da, bunun o kadar önemli olmadığını ve bu tür şayialardan endişe edilmesinin gereksiz olduğunu kadıya iletmiştir. Kadının verdiği haberin bir söylenti olmadığı bir kaç gün sonra ortaya çıktı. Lefkoşe Belediye Reisi İlyasidi'nin imtiyaz sahibi olduğu Patris Gazetesi'nin 9 Teşrin-i evvel 1912 tarihli nüshasında Kıbrıs Rum gönüllülerine Yunanistan'ın Pire Limanı'nda Başvekil Venizelos tarafından verilen bir nutukta, Kıbrıs'ın Yunanistan'a iltihakı idealinin de en kısa zamanda gerçekleşeceğini temenni ettiği haber verilmekteydi³⁰.

Venizelos'un Kıbrıs'ın Yunanistan'a verileceğine dair yaptığı bu beyanat üzerine Kıbrıs kadısı, Kıbrıs'ın Avrupa konferansında alınacak bir karar neticesinde Yunanistan'a verilmesi halinde, Yunanlıların Rumeli'de gerçekleştirdikleri katliamların bir benzerini Kıbrıs'ta da uygulayacaklarını ve adadaki Müslüman Türk ahalinin tamamen yok edileceğini, bu sebeple adanın Yunanlılara terk edilmesi yerine hukuken Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Mısır'a ilhak edilmesinin veya İngiltere tarafından işgalinin devam etmesinin daha doğru olacağına dair bazı ifadelerin Londra'da devam etmekte olan müzakerelerde gündeme getirildiğini haber vermektedir. Konferansta adanın Yunanistan yerine İngiltere'nin işgalinde bırakılmasının gündeme getirilerek ortada bir Kıbrıs meselesinin olduğuna dair, bazı kimselere teminatlar verildiği anlaşılmaktadır. Aynı kaynaklara göre adadaki Rumlar veya Türkler tarafından yapılacak müracaat ve teşebbüslerin hukuken fazla bir ehemmiyet taşımadığı da ifade edilmektedir³¹. Bunun nedeni adanın statüsü daha öncede ifade ettiğimiz gibi İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında yapılan antlaşmalarla çizilmiştir.

Bu şekilde iki taraf arasında meydana getirilen yeni bir husumet havası Kıbrıs'taki iki toplumu yine bir başka Paskalya gecesinde karşı karşıya getirdi. Rumların Paskalya gecesini

²⁸ BOA, *KIBRIS*, 3/63, Kıbrıs kadılığının (16 Muharrem 1331/25 Aralık 1912) ve 26 Aralık 1912 tarihli gizli tahrirat suretidir.

²⁹ BOA, *KIBRIS*, nr.1-E/1-30, (18 Zilhicce 1330/27 Kasım 1912) ve 28 Kasım 1912. Avrupa konferansına Kıbrıs meselesini getirmesi için Venizelos'a Keytom Metropoldi'nden gönderilen telgraf.

³⁰ BOA, *KIBRIS*, nr. 3/84, (9 Zilkâde 1331/10 Ekim 1913) ve 26 Eylül 1329/9 Ekim 1913 Kıbrıs kadısından sadarete gönderilen telgraf.

³¹ BOA, *KIBRIS*, nr. 3/64, (24 Muharrem 1331/2 Ocak 1913) ve 21 Kanûn-i evvel 1328/3 Ocak 1913.

Türlere saldıracağı ve Türklerin de bunlara karşı silahlandığı rivayetlerinin adanın her tarafına yayılması üzerine Limasol'da harekete geçen Rumlar Müslüman mahallelerine saldırdılar. Hadisenin meydana geldiği güne kadar mahalli idareciler ve Müslüman eşraf tarafından teskin edilmeye çalışılan Türkler heyecan içindeydi. Yetkililer Türklerin bunca tahrike rağmen korudukları sükûnetlerini bozacaklarından korkuyorlardı. Fakat Rumlar Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı için daha fazla bekleyemediler ve Türklerle saldırdılar. Sükûnet bozuldu. Türklerden pek çok kişi telef oldu. Ölü ve yaralılar Limasol hastanesine taşındı. Hastalar aç, ilaçsız ve perişan bir halde bulunuyordu.

Olayların diğer mahallere de sıçrayacağından endişe eden mahalli hükûmet adaya bir miktar askerin gönderilmesini temin etmek için Bâb-ı âlî ve Müstemlekât Nezareti nezdinde teşebbüslerde bulunmak üzere harekete geçti³². Ancak hadise hızla yayılmaya başladı. Akmanastır ve Dono köylerine giden bir Rum İdadi Mektebi öğrencisi, Türklerle ait evlerin avlularına girerek etrafa ateş etmeye başladı. Manderiz³³ köyünde Rumlar yoldan gelip geçen Türklerle saldırdı. Postahane civarında devriye gezmekte olan polis kumandanı Mister Derham Hol ve yüzbaşı Mustafa Şevki efendiler sıkıştırılarak dövüldüler. Bütün bunlar yetmediği gibi Limasol kasabası çarşısına saldıran Rumlar genç bir Türkü öldürdüler.

27 Mayıs 1912'de Limasol kasabasında meydana gelen hadise, Rumların pazarda alışveriş ile meşgul olan Türklerle sataşması üzerine başladı. Pazar'a gelen Türkler, Rumların "*Fesleri çıkarınız, şapkaları giyiniz. Biz memleketimizde fesli istemeyiz. Türk şarkısı istemeyiz, Türk istemeyiz*"³⁴ sözlerine muhatap oldular.

Osmanlı Devleti hadisenin detaylarını Lefkoşe'de neşredilen Seyf Gazetesi'nden öğrenmişti. Limasol'da meydana gelen dehşet verici hadiseler kısa zamanda adanın diğer bölgelerine de sıçramıştı. Manderiz köyünde cereyan eden bu hadiseye rağmen Rumlar Lefkoşe'de yoldan geçen Türkleri taciz etmekten, taşıyıp, dinî duygularını rencide etmekten geri durmadılar. Hadiselerin bu şekilde yoğunlaşması ve Türkler tarafından yapılan uyarılar üzerine Bâb-ı âlî meseleyi yakından takip etmeye başladı. Yapılan tahkikatlar neticesinde hadisenin elebaşı olan onbeşten fazla Rum yakalanarak hapsedildi.

Osmanlı Devleti'nde bu tür hadiseler meydana geldiğinde olay mahallinde mutlaka bir Divan-ı Harb-i Örfî kurulur ve adalet tecelli ettirilirdi. Ancak Kıbrıs bu günlerde doğrudan Osmanlı Devleti'nin elinde olmadığından bu gerçekleştirilemedi. Fakat yerel hükümet suçluların yakalanması için gerekli tedbirleri aldı.

³² BOA, *KIBRIS*, nr. 1-E/1-30, lef 7, 29 Mayıs 1912.

³³ Bu gün Mandıralar kasabası olarak bilinmektedir.

³⁴ *Aynı vesika*, lef 91, Seyf Gazetesi, nr. 16, 16 Haziran 1912, s. 1.

Rumların meydana getirdiği bu hadisenin birden bire ortaya çıkmadığı ve evveliyatının olduğu anlaşılmaktadır. Bu tür olayların Yunan matbuatının ve diğer organların senelerden beri devam etmekte olan teşviklerinin bir sonucu olduğu anlaşılmaktadır, Yunan propagandacılığını kendilerine şiar edinmiş bazı kesimlerin, İngilizlerin Hıristiyanlara gösterdikleri müsamahadan da faydalanarak Hıristiyan ahâliyi Müslüman ahâli aleyhinde teşvik etmektedir. Bunu yaparken de hiç bir kanuna bağlı kalmaksızın neşriyat yapan Yunan taraftarı gazetelerin her gün Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhak edilmesi için fesatlar üretmekten geri durmadıkları ifade edilmektedir.

Sonuç

Limasol hadisesi de tıpkı bundan önceki hadiseler gibi Rumların dış güçlerle olan işbirliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yunanistan tarafından adaya çıkarılmak üzere hazırlanan bir gurup gönüllünün Kıbrıs'a doğru yol aldığı bir sırada, pazarda alışveriş yapmakta olan Türklere karşı önce sözlü sonra silahlı sataşmaların başlaması üzerine çıkan Limasol hadisesi, kısa zamanda başta Limasol, Lefkoşe ve Larnaka olmak üzere adanın önemli merkezlerine yayılmıştır. Hadise, doğrudan adadaki Türk varlığını hedef olarak seçmiştir. Türklere karşı kendilerine her türlü yetki ve selahiyeti veren İngilizleri dahi adanın Yunanistan'a ilhakına bir engel olarak gören Rumlar, İngiliz polisine ve yöneticilerine saldırmaktan geri durmamışlardır. Hadisenin en karışık bir saatinde adaya çıkan gönüllü gurupların ve öğrencilerin Türk mahallelerine saldırmaya başlaması Rumların esas niyetinin ne olduğunun anlaşılmasını sağlamıştır. Bu saldırılardan Türklere kadar İngilizler de zarar görmüşlerdir. Hadise sırasında İngilizler kendilerine Türklere daha yakın olarak gördükleri Rumlara karşı silahla mücadele vermek zorunda kalmışlardır. Tarihin bir cilvesi olarak Rumluk ve Yunanlılık idealleri geçmişte olduğu gibi bu hadisede de Hıristiyan olmaktan daha öne geçmiştir. İngilizler Türklere karşı aldıkları tavırda bir kez daha yanılgıya düşmüştür. Ancak bundan sonraki hadiseler İngilizlerin de, Türk düşmanı milletler gibi, tarihten pek fazla ders almadıklarını göstermektedir. Limasol hadisesi "Türkün Türk'ten başka dostunun olmadığı" gerçeğini bir kez daha ispatlamaktadır.

Kaynaklar

Alagöz, C. Arif, "Kıbrıs Tarihine Coğrafi Giriş", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi Türk Heyeti Tebliğleri* (14-19 Nisan 1969), Sayı: 2, Ankara 1971.

Alasya, H. Fikret, "Türk Dünyasındaki Gelişmeler Işığında Tarihi Perspektiften Kıbrıs", *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu (K.K.T.C. Doğu Akdeniz Üniversitesi ve T.C. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlükleri Yayınları) Gazi Magusa 1991*

International Journal of Eastern Mediterranean Studies
REFEREED JOURNAL
2023
ISSN NO: 2980-2350

Alasya, H. Fikret, *Tarihte Kıbrıs*, Ankara 1988.

Bayındır, Seda, *Adana Ermeni İsyanı (1909)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1997.

Gazioğlu, Ahmet C., *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)*, Lefkoşe 1994, s. 335.

Gültepe, Kâzım, "Yavru Vatan Kıbrıs'ın Hatırlattıkları", *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı 409, Ankara (Mayıs)1997.

Gürsoy, Cevat, "Coğrafya Bakımından KIBRIS ve TÜRKİYE"“, *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi Türk Heyeti Tebliğleri* (14-19 Nisan 1969), Sayı: 2, Ankara 1971.

Küçük, Cevdet, "Ortadoğu'da Büyük Devletlerin Nüfuz Mücadeleleri ve Ermeniler", *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu* (K.K.T.C. Doğu Akdeniz Üniversitesi ve T.C. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlükleri Yayınları), Gazi Magusa 1991.

Şahin, M. Süreyya, *Fener Patrikhaanesi ve Türkiye*, İstanbul 1996.

Seyf Gazetesi, Sene 1, nr. 16, (1 Receb 1330/17 Mayıs 1912).